

KOSOVA'DA ANLATILAN KESİK BAŞ EFSANELERİ

*Gonca Kuzay DEMİR**

ÖZET

Türkler, İslamiyet'i kabul ederek yeni bir kültür çevresi içine girmiş ve zamanla bu kültür çevresinin ana temsilcisi haline gelip, onu bir medeniyet haline dönüştürmüştür. Bu değişim ve dönüşüm karşılıklı bir etkileme şeklinde gerçekleşmiştir. Söz konusu karşılıklı etkileme Türk maddi hayatı yanında, sosyal ve sanat hayatını da etkilemiş ve bunun sonucunda pek çok sözlü Türk anlatması veya anlatı unsuru, İslami bir karaktere bürünmüştür. Diğer taraftan benimsenen ve liderliği yapılan yeni dinin daha başka toplumlar tarafından benimsenmesini sağlamak amacıyla yapılan mücadelelerle yeni anlatmalar da vücuda getirilmiştir.

İslam dini uğruna mücadele eden Türk toplumunu en iyi yansıtan tip "gazi tipi"dir. Alp tipinin yeni şekli olan gazi tipini çeşitli destanlarda görmek mümkündür. Destanlar dışında ise "Kesik Baş" veya "başını vermeyen şehit" efsaneleri bu anlatı geleneğinin en yaygın ürünleridir.

Bu incelemede; Balkanlar sahasındaki Türk yerleşimi ve İslam uğruna mücadele etmenin en güzel örneği olan Kesik Baş efsanelerinin Kosova Türkleri arasındaki anlatmaları ele alınmıştır. İncelemede, Kesik Baş efsaneleri şekil, yapı, içerik, işlev ve bağlam özellikleri bakımından değerlendirilmiş ve Kesik Baş efsanelerinin Kosova bölgesinde daha çok işlev özelliklerinin önemli olduğu, bu anlatmaların konu ettikleri kişi ve mekânları kutsallaştırma işlevinin çok güçlü olduğu ve konu ettikleri kişilerin mezar ve türbelerinin ziyaret edilmesinde önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kesik Baş, Efsane, Kosova, Türbe, Ziyaret Yerleri

LEGENDS OF THE HEAD CUT OFF TOLD IN KOSOVO

ABSTRACT

Accepting Islam the Turks entered a new cultural environment. In time they became the main representatives of this cultural environment and they transformed it in a civilization. This change and transformation occurred as a mutual influence. The mutual influence in question affected not only Turkish material life but also their social and art life and as a result of this most of the Turkish oral narrations or narrative elements are wrapped up in Islamic form. On the other side new narrations are created within struggle for other societies embracing new religion adopted and led by Turks.

The most reflecting type of Turkish society fought for the religion of Islam is "ghazi" type. It is possible to see in different eposes the "ghazi" type which is the new form of the "alp" type. Other than eposes the most

* Ege Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Doktora Öğrencisi. El-mek: goncakuzay@hotmail.com

widespread products of this narrative tradition are legends of “the head cut off” or “martyr who doesn’t give his head”.

In this study it were discussed Turkish settlements in Balkans and Kosovan Turks’ legends of the head cut off which are the most beautiful examples of the struggle for Islam. In the study the legends of the head cut off were evaluated by form and structure, content, function and context. It was determined that in Kosovo the function feature of this legends is more important than other features, that the sacralization of persons and locations which are subjects of this narrations is very powerful and that the legends are important factor in visiting the graves and the tombs of the persons in question.

Key Words: head cut off, legend, Kosovo, tomb, visits

Giriş

Türkler, İslamiyet’i kabul ettikleri dönemden itibaren yeni bir medeniyet dairesini oluşturmaya başlamıştır. Sosyal ve kültürel hayat, yeni dinin esas ve emirlerine göre bir değişim geçirmiştir. Türk sosyal hayatında başlayan bu değişim ve dönüşüm, zamanla sözlü ve yazılı Türk edebî geleneğinde de etkisini göstermiştir. Bu etki ile birlikte Türk sözlü anlatmaları İslamî bir karakter kazanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan İslamî konulu anlatmalardan biri de Kesik Baş anlatmalarıdır.

Bu çalışmada Kosova’da ziyaret yerlerine bağlı olarak anlatılan Kesik Baş efsaneleri üzerinde durulacaktır. Kosova Türk sözlü anlatma külliyyatı içinde önemli bir yeri olmasına rağmen, Kesik Baş anlatmaları hakkında bölgede yapılmış kayda değer bir inceleme yoktur. Sadece bu konuda anlatma metinlerinin yer aldığı birkaç yazılı kaynak bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle Kesik Baş efsaneleri hakkında genel bir değerlendirme yapılacak, daha sonra kaynaklarda yer alan Kesik Baş efsaneleri özetlenip, bu anlatmalar şekil ve yapı, içerik, işlev ve bağlam özellikleri bakımından incelenecektir.

Kesik Baş motifli anlatmalar, Türk boyları arasında ortak bir unsurdur. Bu anlatmalar Orta Asya’dan Balkanlara kadar geniş bir alana yayılmış durumdadır. Yazılı ve sözlü Türk anlatmalarında görülen Kesik Baş motifi üzerine ayrıntılı bir çalışma hazırlayan Ahmet Yaşar Ocak, Kesik Baş anlatmalarının büyük bir kısmının anonim ürünler olduğunu ve Türklerin Anadolu’ya yerleşmelerinden sonraki dönemde ortaya çıktığını iddia eder. Ona göre, Kesik Baş motifli anlatmaların Kirdecî Ali’ye ait olduğu tahmin edilen “Dasitan-ı Kesik Baş” gibi yazılı örnekleri ise, ancak 14. yüzyıldan sonra görülmeye başlanmış ve bu anlatmalar 15.-16. yüzyıllardan itibaren Orta Asya’daki Türk boyları arasında da yayılmıştır.¹

Ahmet Yaşar Ocak, Kesik Baş Destanı’nın Anadolu Türkleri tarafından çok fazla beğenildiğini, bu nedenle Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Kesik Baş’a ait olduğuna inanılan türbeler ve türbelerin yanında destandaki deve ait olduğu kabul edilen kuyuların var olduğunu belirtmiştir.² Ocak’ın Anadolu sahası için yapmış olduğu bu tespitler, genel olarak Kosova coğrafyasındaki Kesik Baş anlatmaları için de geçerlidir.

Kosova halkının sosyal hayatında önemli bir yeri olan türbeler ve bu türbeler etrafında yaratılmış olan efsaneler, Kosova Türk sözlü kültür ürünlerinin bir bölümünü oluşturur. Kosova’da

¹ Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1989, ss. 7-63.

² Ahmet Yaşar Ocak, **age**, s. 15.

ziyaret yerlerine bağlı olarak anlatılan efsaneler arasında, Kesik Baş efsaneleri büyük bir yer tutar. Ayrıca Kosova'da tespit edilen Kesik Baş efsaneleri, diğer Türk boyları ile ortak olmaları bakımından da önem arz etmektedir. Kosova Türkleri tarafından türbelere bağlı olarak anlatılan Kesik Baş efsaneleri ve bu efsanelere bağlı olarak ortaya çıkan uygulamalar şunlardır:

1. Gül Baba Türbesi Efsanesi: I. Kosova Savaşı'nda yer alan Gül Baba, başı kafirler tarafından kesilmesine rağmen bir süre daha savaşmıştır. Kanının kafir kanı ile karışmaması düşüncesiyle, savaş alanından başını koltuğunun altına alarak Mitroviça'daki türbesinin bulunduğu yere kadar gelmiş, burada ruhunu teslim etmiştir.³

Günümüzde bu türbe yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir.

2. Rogaçitsa'da Bulunan Türbe ile İlgili Efsane: Bağdat'tan gelen iki evliya, bir savaş esnasında başları düşman tarafından kesilmesine rağmen, Rogaçitsa'ya kadar gelmiştir. Burada halkın kendilerini görmeleri ve başsız insanın nasıl yürüdüğünün şaşkınlığını yaşamaları üzerine, başlarını yere koyarak ruhlarını teslim etmişlerdir.⁴

Yöre halkı tarafından bu iki evliya için yapılmış olan türbe, günümüzde Kosova'nın Gilan şehrinin Rogaçitsa köyünde bulunmaktadır. Etrafı duvarla çevrili olan türbenin, çatısı bulunmamaktadır. Türbe çevresinde yaratılan bir başka efsaneye göre, bu türbeye ne zaman bir çatı yapılmışsa; çatı, geceleri kalkıp namaz kılan bu iki evliya tarafından kısa sürede yıkılmıştır. Yöre halkı bu iki evliyanın geceleri abdest alıp namaz kıldıklarına inanmaktadır. Bu nedenle türbede su dolu ibrik ve havlu bulundurmaktadır.⁵

3. Ömer Baba Türbesi Efsanesi: Ömer Baba, Prizren yakınlarındaki Şayne (Şahinova) köyünde doğmuştur. Gençliğinde çobanlık yapmıştır. Keramet sahibi bir evliya olan Ömer Baba zaman zaman iki yerde aynı anda savaşan bir kimsedir. Bir gün bu şekilde savaştıktan sonra uyurken, başı düşmanlar tarafından kesilmiştir. O da başını koltuğunun altına alarak Prizren'e kadar gelmiş ve kendisi için önceden hazırladığı mezara girerek ruhunu teslim etmiştir.⁶

Ömer Baba türbesi, günümüzde Prizren'de "Kesik Baş Türbesi" olarak da bilinmektedir. Altay Suroy Recepoğlu'ndan alınan bilgilere göre; 19 Mayıs günü Kosova'da Hıdırnebi günü olarak kutlanmaktadır. Halk bu tarihi Ömer Baba'nın öldüğü gün olarak kabul etmektedir. Hıdırnebi gününde, yöre halkı Ömer Baba türbesini ziyaret eder, türbeye adaklar adar ve kurban keser. Kesilen kurbanın yarısı buradaki türbedara bırakılır. Diğer yarısı ise, o gün orada tüketilir. O gün türbede pilav ve helva pişirilir. Türbeye şifa bulmak amacıyla gelenler, türbenin etrafından üç defa dönerler, türbenin yanında bir süre yattıktan sonra, adaklarını türbeye bırakırlar. Ömer Baba'nın şarkı, türküyü seven bir kişi olduğuna inanan halk, Hıdırnebi günü türbe çevresinde çalgılı eğlence düzenler.⁷ Recepoğlu, ayrıca bölgede yaşayan "Romların" Hıdrellez'den bir gün

³ Şevket Plana, "Arnavut ve Güney Slav Halk Şiirinde Kosova Savaşı", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C.II, Ankara 1976, s. 276; Şevket Plana, "Kosova Ve Makedonya Efsanelerinde Önemli Folklor Motifleri", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C.II, Ankara 1986, s. 336.; Şevket Plana, "Kosova Türbeleriyle İlgili Efsaneler", **Çevren**, Y. 12 , S.49, Eylül - Ekim 1985, s.19.; Şevket Plana, "Kosova ve Makedonya Türbeleriyle İlgili Önemli Efsaneler", **Çevren**, Y. 14, S.59, Mayıs - Haziran 1987, s. 25.; Raif Virmişa, **Kosova'da Fatih Devri Eserleri Kosova Efsaneleri**, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yay., Prizren 2009, s. 130. Gül Baba'nın türbesinin bulunduğu yere kadar uçarak geldiğine dair bilgiler mevcuttur. Bkz; Ahmet Yaşar Ocak, **age**, s. 23.

⁴ Şevket Plana, **agm**, 1986, s. 335.; Ahmet Yaşar Ocak, **age**, s. 24.; Şevket Plana, **agm**, 1985, s.19.; Şevket Plana, **agm**, 1987, s. 24. Türbede bir şehidin yatına dair bililer de mevcuttur. Bkz. Raif Virmişa, **age**, s. 130.

⁵ Şevket Plana, **agm**, 1986, s. 335.; Ahmet Yaşar Ocak, **age**, s. 24.; Şevket Plana, **agm**, 1985, s.19.; Şevket Plana, **agm**, 1987, s. 24.

⁶ Şevket Plana, **agm**, 1985, s.19.; Şevket Plana, **agm**, 1986, s. 335-336.; Şevket Plana, **agm**, 1987, s. 25.; Raif Virmişa, **age**, s. 153.

⁷ Altay Suroy Recepoğlu, **Kosova'da Türk Kültürü veya Türkçe Düşünmek**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 214.

önce türbeyi ziyaret ettiğini, bir geceliğine burada bırakılan sancağın, ertesi sabah bayraktar tarafından oluşturulan bir kabile ile şehre getirildiğini, halkın sancağı getiren kafilenin başında bulunan şeyhin elini öpmek için sıraya dizildiğini ifade eder.⁸

4. Koca Baba Türbesi Efsanesi: Nobırda'ya yapılan saldırılarda çok sayıda Osmanlı askeri şehit olmuştur. “Muçi Baba” denilen yerde Koca Baba da şehit olmuştur. Savaş esnasında düşmanlar tarafından başı kesilen Koca Baba, başını koltuğunun altına alarak Buçe Dağı'nın tepesine kadar çıkmış ve burada ruhunu teslim etmiştir.⁹

Günümüzde bu türbe yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir.

5. Mehmet Efendi Türbesi Efsanesi: Mehmet Efendi iki kardeşiyle birlikte Kosova Savaşı'na katılmıştır. Savaşta düşman tarafından başı kesilen Mehmet Efendi başını koltuğunun altına alarak atıyla bugün türbenin bulunduğu yere gelmiş ve bir kız tarafından görüldüğü an, ruhunu teslim etmiştir.¹⁰

Günümüzde Kaçanık'in girişinde bulunan türbenin halk tarafından ziyaret edildiğini ifade eden Recepoğlu, türbeye adağını getirip duasını yapan kişilerin baş ağrısı ve deri hastalıklarına şifa bulacaklarına ve kısırlıktan şikâyet eden kadınların ise hamile kalacaklarına inanıldığı bilgisini vermektedir.¹¹

6. Cerman Kuyusu ve Kesik Baş Baba Türbesi Efsanesi: İncelemede yararlandığımız yazılı kaynaklardan Raif Virmiça'nın “Kosova'da Fatih Devri Eserleri Kosova Efsaneleri” adlı eserinde yer verdiği bu efsaneyi, yazarın üslubunu ve konuyla ilgili yorumunu içermesi bakımından tam metin halinde vermeyi daha uygun bulduk. Adı geçen eserde “Cerman (Cermen) Kuyusu ve Şeyh Abdullah Efendi efsanesi” adıyla verilen Kesik Baş efsanesi şu şekildedir:

“Cerman kuyusu yakınında bulunan ve Kesik Baş adıyla bilinen bu türbede yatan ermiş şeyhin vücudunu o zamanda bu kuyuda yaşayan büyük bir dev yemiş ve sadece kafasını bırakmış. Sadece bu şeyhi ve müritlerini değil, onun eşini ve diğer insanları da yemiş. Ayrıca kalan insanları yemek için esir alıp kuyuya kapatmış. Başı hala sağ kalan ve ağzı konuşan ermiş, bu devin zulümlerine ve yavaş yavaş yok olan halka tahammül edemeyip kalan insanların nasıl kurtarılacağını hep düşünürmüş. Bir gece okunan sabah ezanıyla uyanan şeyh, namazını kıldıktan sonra Arabistan'a gitmek için yola koyulmuş ve uzun bir zaman yuvarlana yuvarlana yol yaptıktan sonra Mekke'ye biraz sonra da peygamberimizin evine gelmiş. Peygamberimize durumu anlattıktan sonra bu zulmün son bulması için ondan medet istemiş. Peygamberimiz de bu olaya üzülmüş ve bu devin zulümlerine son vermek için Hz. Ali'yi yanına çağırarak ve Kesik Baş'la birlikte Opola nahiyesine gitmesini ve bu devin zulümlerine son vermesi için kendilerini görevlendirmiş. Hz. Ali de memnuniyetle bu görevi kabul etmiş ve yapmış olduğu kısa hazırlıktan sonra zülfükarını alıp düldülüne binerek yola koyulmuş. Kesik Baş'ın da onunla birlikte düldüle binmesini isteyen Hz. Ali'ye Kesik Baş, siz gidin ya Ali, ben yuvarlana yuvarlana gelerek sizi izleyeceğim. Bu yolculukta Hz. Ali her ne kadar Kesik Baş'a yetişmek istediyseniz de bunu bir türlü başaramamış. Çünkü Kesik Baş, Hz. Ali'nin düldülünden daha hızlı gider olmuş ve günlerce yol aldıktan ve çoğu tehlikeli dağlardan geçtikten sonra Hz. Ali ve Kesik Baş Şeyh Opola'nın yüksek yaylalarına ve Cerman Kuyusuna varmışlar. Kısa bir zaman sonra kuyuya yavaşmışlar ve Kesik Baş kuyunun başında dururken, Hz. Ali beraberinde getirdiği yedi semer iplerin uçlarını birbirine bağlamış, bir ucunu

⁸ Altay Suroy Recepoğlu, *age*, s. 215.

⁹ Raif Virmiça, *age*, s. 132.

¹⁰ Raif Virmiça, *age*, s. 133.; Altay Suroy Recepoğlu, *age*, s. 212. Bazı kaynaklarda türbede yatan kişinin Gazi Mahmut veya Saçaklı Mehmet Efendi olarak adlandırıldığı ve hayatı ile ilgili farklı bilgiler yer almaktadır. bkz. Altay Suroy Recepoğlu, *age*, s. 212.

¹¹ Altay Suroy Recepoğlu, *age*, s. 212.

da kuyu yanındaki kalın bir ağacın gövdesine bağlayarak kuyuya inmeye başlamış. Kuyuya sarkan ipin ucuna kadar varmasına rağmen hala yere ayak basamadığını anlayan Hz. Ali ipi koyuvermek zorunda kalmış ve kuyunun dibine varıncaya kadar, kuyunun içinde bocalayarak kendisini karanlıklara koyuvermiş ve sonunda da kuyunun dibine varmayı başarmış. Ayaklarının yere değmesiyle demir parmaklıkları içinde hapis edilmiş insanlardan topluca bir ses işitmişler: “Geldin mi ya Ali, seni uzun zamandır bekliyoruz.” Hz. Ali şaşırılmış ve benim kim olduğumu ve geleceğimi nerden biliyorsunuz sorduğunda, “senin gelişini ve kim olduğunu çok kere rüyamızda gördük” diye seslenmişler. Hz. Ali devin bulunduğu yere doğrulmuş ve kocaman devin uykuda olduğunu görmüş. Hemen deve gür sesle “Uyan ya melun” demiş. Dev de kalktığına “Geldin mi ya Ali”, diye seslenmiş. “Nerden benim Ali olduğumu biliyorsun,” [diye] sorduğunda “Seni rüyamda gördüm” demiş. Hz. Ali belindeki zülfükarını eline alarak deve, “Çık karşıma ya melun seninle hesaplaşmam gerekir” demiş. Dev derince soluk alarak korkmaya başlamış ve ayağa kalktığına hemen ilk hamlesini yaparak Hz. Ali'ye saldırmış. Ama Hz. Ali bunu kolaylıkla atlayarak devden biraz uzaklaşmış ve dev ikinci saldırıya başlamak üzereyken Hz. Ali “bismillah” diyerek zülfükarını kaldırmış ve devin başından vücudunun aşağısına kadar geçirmiş. Bunu gören dev kendine bakmış ve karşısında kendisine yırtıcı gözlerle bakan Hz. Ali'ye “daha bir kere vur ya Ali” demiş. Ama Hz. Ali onu dinlememiş ve canavara, “daha bir kere vurursam yeniden dirilirsin” demiş ve bunu demesiyle dev cansız kalarak ikiye bölünmüş. Hz. Ali hapiste olan bütün esirleri ve özel kafeste esir olan Kesik Baş şeyhin eşini kurtararak kuyunun dibine varmışlar. Kuyuda uzun zaman esir edilen insanlar kuyudan dışarı nasıl çıkacaklarını düşünürken Hz. Ali hepsine gözlerini kapamalarını söyle[miş]. Kendisi de aysını yaparak, okunan duadan sonra gözler açılınca herkes kendisini kuyunun dışında bulmuş. Çıktıklarında aynı kuyu yanında bekleyen Kesik Baş'ı ve Hz. Ali'nin düldülünü görmüşler. Kesik Baş'ın karısı kocasının bu halini görünce çok üzülmüş. Hz. Ali de bu üzüntüye tahammül edemeyip bütün esirlerin topluca dua etmeleri için ellerini kaldırmalarını emretmiş. Toplu dualar okunduktan sonra Kesik Baş'ın da vücudu yerine gelmiş ve böylelikle iki aşık yeniden birbirine kavuşmuş. Uzun bir zaman güzel bir hayat yaşayan bu ikili burada vefat etmişler. Daha sonra burada yaşayan halk onların anısına bu türbeyi inşa etmişler.”¹²

Yörede bu türbe “Kesik Baş Türbesi” olarak bilinmektedir. Bu türbede Kesik Baş'ın ve karısının mezarlarının bulunduğu inanılmaktadır. Kesik Baş ile ilgili olarak anlatılan bu efsane yörede hem “Cerman Kuyusu”, hem de “Kesik Baş Baba türbesi” adlı iki ayrı ziyaret yerinin oluşmasını sağlamıştır.

7. Cafer Baba (Yarım Baş Baba) Türbesi: Cafer Baba, bir savaş esnasında kopan başını koltuğunun altına alarak, günümüzde türbesinin bulunduğu yere kadar gelmiş ve ruhunu burada teslim etmiştir.

Günümüzde Cafer Baba Türbesi Prizren'de Yeni Mahalle Camii'nin yanında bulunmaktadır. Altay Suroy Receptoğlu, bu türbenin içinde bulunan mezarın “Cafer Baba” adında bir kişiye ait olması nedeniyle bu adla anıldığını, fakat türbenin yöre halkı tarafından mezar taşının “sarık” şeklinde ve yarısının kırık olması nedeniyle “Yarım Baş Baba” olarak da bilindiğini ifade eder. Yöre halkı bu türbenin ziyareti ile akıl hastalıklarının ve baş ağrısının iyileşeceğine inanmaktadır. Ziyaret esnasında, türbede bulunan sandukanın etrafında üç defa dönülür, sandukanın örtüsünden bir parça kesilip hasta kişiye verilir, şifa bulan kişi, örtü parçasını getirip, türbeye yarım kuzu başı adak verir.¹³

Çalışmanın bu kısmında, yukarıda özetlenen Kesik Baş efsanelerini şekil ve yapı, içerik, işlev ve bağlam özellikleri bakımından değerlendirmek ve ayrıca efsaneye konu olan türbe ve ziyaret yerleri hakkındaki uygulamaları da bu değerlendirmelere dahil etmek uygun olacaktır.

¹² Raif Virmişa, *age*, s. 139-140; Efsaneye ilgili daha kısa bilgi için bkz. Altay Suroy Receptoğlu, *age*, s. 215.

¹³ Altay Suroy Receptoğlu, *age*, s. 216.

Kosova’da türbe ve ziyaret yerlerine bağlı olarak anlatılan Kesik Baş efsaneleri şekil ve yapı özellikleri bakımından, Anadolu efsaneleri ile büyük paralellik göstermektedir. Sözlü geleneğin ürünü olan bu efsaneler, sade bir anlatıma sahiptir. Bu efsaneler hacim bakımından oldukça kısa ve birkaç epizottan meydana gelmiş nesir anlatılardır. İnceleme konusu olan efsaneler genel olarak değerlendirildiğinde, efsanelerin epizotlarını şu şekilde belirlemek mümkündür:

1. Velinin bir savaşa katılması/mücadeleye girmesi
2. Düşman tarafından başının kesilmesi
3. Kesik Baş’ın mücadeleye/ savaşa devam etmesi
4. Kesik Baş’ın gövdesiz olduğunun görülmesi üzerine ölmesi.

İncelenen yedi efsanenin altısında görülen bu epizot yapısı, Cerman Kuyusu ve Kesik Baş Baba Türbesi’ne bağlı olarak anlatılan efsanede farklılık göstermektedir. Bu efsanede ilk iki epizotu, Kesik Baş’ın devden kurtulmak için din büyüğünden yardım alması ve din büyüğünün devi öldürmesi ile Kesik Baş ve toplumunu kurtarması takip etmektedir.

Çalışmada incelenen efsaneler içerik özellikleri bakımından “dinî-kahramanlık” konulu anlatılardır. Bu efsanelerin çoğu, İslamiyet’i yaymak ya da korumak amacıyla düşmanlarla savaşan evliyaların, savaşta başlarının kesilmesi sonucu başlarını koltuklarının altına alarak, bugün türbe veya ziyaret yeri olan kutsal mekânlara kadar gelmesini konu almaktadır. Bunlardan sadece Cerman Kuyusu’na bağlı olarak anlatılan Kesik Baş Baba efsanesi farklılık göstermektedir. Bu efsane, olağanüstü varlıklarla mücadelede din büyüğünden yardım almayı konu edinmektedir.

Efsanelerin geneline bakıldığında kahramanların, din yolunda yapılan savaşlarda veya I. Kosova Savaşı gibi hem dinî hem de millî bir önem arz eden savaşlarda mücadele eden evliyalar ve ermiş kişiler olduğu görülmektedir. Bu kişilerin bir kısmı efsanenin başlangıcından itibaren olağanüstü özelliklere sahiptir. Örneğin, üçüncü efsanede anlatılan Ömer Baba, iki yerde savaşırken görülen keramet sahibi bir zattır.

Yedi efsanenin tümünde, savaş (mücadele) sırasında gövdelerinden ayrılan Kesik Başlar, konuşma ve hareket etme gibi olağanüstü özellikler göstermektedir. Kesik Baş efsanelerinin genelinde, konuşan ve hareket eden Kesik Baş’ın bir başkası tarafından görülmesi üzerine ruhunu teslim etmesi söz konusudur. Yaşar Kalafat, bu durumun Anadolu’da Kesik Baş efsanelerinde de görüldüğünü, savaş zamanında kendisini Hak yoluna adanmış, ölmeden önce ölen, bu nedenle gerçek dirilerden kabul edilen bu kişilerin başları kesilmesine rağmen savaşa devam ettiğini ve bu durumun başkaları tarafından görülmesiyle ruhunu teslim ettiğini, çünkü bu şekilde sırrın meydana çıktığını ifade eder.¹⁴ Kalafat’a göre; Kesik Baş’ın bu özel durumu, sır ve sır ehli olma inancı ile alakalıdır. Bu nedenle bu kişilerin sırrı merak edilmemeli ve hayretle karşılanmamalıdır.¹⁵ Efsanelerin bir alt grubunu oluşturan menkıbelerde sır ve gizli güç önemli bir unsurdur. Bu sır veya gizli güç, sır sahibi dışında bir kimse tarafından bilinmez. Bilindiği takdirde sır ifşa olur ve özelliği ortadan kalkar.

Bu çalışmada incelenen Kesik Baş efsaneleri, mekânlara bağlı anlatılmaktadır. Ziyaret yerleri, özellikle de türbeler etrafında anlatılan bu efsaneler, söz konusu mekânlarla ilişkilendirilen kişilerin kutsallığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan bu kişilerin kutsallığına paralel olarak, efsanelerle onların buldukları mekânlar da kutsanmaktadır. Efsanelerle ilgili verilen bilgilerin

¹⁴ Yaşar Kalafat, “Çepni Türk Halk İnançları”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_cepni.pdf (ET: 22.02.2011)

¹⁵ Yaşar Kalafat, “Siirt Yöresinde Yatırlar Etrafında Şekillenmiş Halk İnançları Ve Kesik Baş Motifi”, Geçmişten Günümüze Uluslararası Siirt Sempozyumu, Siirt Eylül 2006, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_siirt.pdf (ET:22.02.2011)

tümünde, halkın efsanede yaşanan olaydan etkilenerek, bu kişilerin ruhlarını teslim ettikleri yerlere türbe inşa ettiği bilgisi verilmektedir. Efsanelerde bu kişilerin ve bu kişilere bağlı mekânların kutsiyeti, sadece bu kişiler için türbe inşası ile sınırlı kalmamaktadır. Buna bağlı olarak yeni efsanelerin oluşumuna zemin teşkil etmektedir. Rogaçitsa'da bulunan türbe ile ilgili efsane bu duruma örnektir. Burada yapılan türbenin çatısı her yapılışında kendiliğinden yıkılmıştır. Bu durumun sebebi ise, bu türbede yatan kişilerin gece kalkarak abdest alıp namaz kıldıkları bilgisi ile açıklanmıştır. Buna bağlı olarak da türbede su dolu ibrik ve havlu bulundurulduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan efsanenin geçerliğini sağlayan somut kanıtın da bu türbeler olduğu göz ardı edilmemelidir.

Mekân unsurunda olduğu gibi, incelenen efsanelerde zaman unsuru da, gerçekliğe ve inandırıcılığa hizmet etmektedir. İncelenen efsaneler zaman ve onun işlevi olan inandırıcılık bakımından değerlendirildiğinde; yedi efsaneden iki tanesinde doğrudan I. Kosova Savaşı'na gönderme yapılmaktadır. Bir efsanede ise, "Osmanlı savaşı" olduğu bilgisi yer almaktadır. Savaş adının verilmesi ile efsaneler, gerçek zamanlara bağlanmakta ve bu şekilde efsanelerin gerçekliği kuvvetlendirilmekte ve inandırıcılığı arttırılmaktadır. Üç efsanede ise savaşın adı ve zamanı verilmemekte, böylece zaman belirsizleşip, efsanelerin inandırma özelliği azalmaktadır. İncelenen efsaneler arasında Cermen kuyusu efsanesi, efsanenin gönderme yaptığı zaman bakımından farklılık arz etmektedir. Bu efsanede olay zamanı, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin yaşadığı dönem olarak belirtilmektedir. Efsanede Hz. Muhammed ve Hz. Ali gibi İslam dini peygamberlerinin yer alması ile gönderme yapılan zaman, bu efsanenin gerçekliğini tartışmasız kabulü beraberinde getirmektedir.

Kosova'da tespit edilen Kesik Baş efsanelerinde sosyo-kültürel yapıya da göndermeler yapılmaktadır. Efsanelerin tümünde din ve millet yolunda yapılan bir savaş söz konusudur. Farklı dinî ve etnik gruplar arasındaki savaş vurgulanmaktadır. İslamî bir içerik gösteren bu efsanelerde, düşmanlar "kâfir" olarak nitelendirilmektedir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali gibi din büyüklerine gönderme yapılmakta ve din yolunda savaşan veli ve dervişlere mucizeler atfedilmektedir. Böylelikle din adına savaşan bu kişilerin olağanüstü güçlere sahip olmalarına, yani Kesik Baş'ın savaşabilme yeteneğinde olmasına daha kolay inanılmaktadır.

Bu efsanelerin içeriği kadar önemli bir diğer özelliği ise işlevdir. Efsaneler, diğer halk edebiyatı türleri gibi toplumsal yapıda belli işlevlere sahiptir. Kosova'da anlatılan Kesik Baş efsanelerinin temel işlevi; İslam dininin yüceliğini anlatmak, İslam dininin gereklerini öğretmek ve İslamiyet'i yaygınlaştırmak için mücadele etmenin kutsal bir görev olduğu bilincini aşılaktır. İncelenen efsanelerin tamamı, İslamiyet'in önderliğini yapmış kişiler vasıtasıyla, bu dinin yüceliğini ve İslam dinin mücahitlerinin kutsallığını ortaya koymaktadır. Ayrıca İslam dini önderlerinin söz konusu bölgede yaşayan insanları önemsemesi ve bu bölgelere gelerek onları bu zulümden kurtarması fikrinden hareketle, bu kişilerin yüce kişilikleri bir kez daha vurgulanmaktadır. Bu efsanelerin bir diğer işlevi ise, halk arasında fikir ve inanç birlikteliği oluşturarak, toplumsal birlik ve bütünlüğü sağlamaktır.

Buraya kadar değerlendirilen işlevler, bir anlatı olarak efsanelerin işlevidir. Bu efsanelere bağlı olarak üzerinde durulması gereken bir başka işlev özelliği ise, efsanelerde geçen mekân ve şahıslara bağlı olarak ortaya çıkan benzer efsanelerin işlevidir. Örneğin, bu efsanelerin anlatıldığı türbelere halk büyük bir kutsiyet atfetmektedir. Efsanelerde anlatılanların yanı sıra, bu türbelere ve ziyaret yerlerine yapılan ziyaretler, edilen dualar, sunulan adaklar ve dilenen dilekler, kısacası bir türbe etrafına bağlı olarak yapılan uygulamalar yeni efsanelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Uygulamaların ortaya çıkması ve yaygınlaşması, bu türbeler etrafında oluşan memotatlarla ilgidir. Tüm bunların temelinde ise, halk inançları yer almaktadır. Örneğin; Kosova bölgesinde yapmış olduğumuz derleme çalışmaları esnasında tespit edilen Cerman Kuyusu'nda inanca bağlı olarak

yapılan bir uygulama şu şekildedir; bu kuyu dipsizdir ve içinde türlü kuşlar yaşamaktadır. İnsanlar buraya gelerek dilek dilemekte ve kuyuya bir taş atmaktadırlar. Yöre halkı kuyudan bir güvercin çıkarsa, dileklerinin kabul olacağına, başka bir kuş çıkarsa dileklerinin gerçekleşmeyeceğine inanmaktadırlar. Ayrıca bölgede halk arasında türbelere ve ziyaret yerlerine büyük saygı duyulmaktadır. Kosova Türkleri arasında, hatta bölgede yaşayan diğer halklar arasında da özel günlerin yanı sıra, bu mekânlara gitmek, dilekler dilemek, dualar etmek, mum yakmak, adak sunmak ve bu mekânlarda geceleme gibi türlü uygulamalar sosyal hayatın bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin; Yöre halkı 2 Ağustos tarihini “Hz. Ali Günü” olarak kutlamaktadır. Bugün yöre halkı, çevrede Hz. Ali’ye atfettiği kutsal mekânları ziyaret eder, adak adar, mum yakar ve dilek diler.¹⁶

Bu çalışmada incelenen Kesik Baş efsanelerinin bağlam özellikleri hakkında, efsanelerin yazılı kaynaklardan alınmış olması sebebi ile, doğrudan tespitlerde bulunmak mümkün değildir. Fakat Kosova yöresinde yapmış olduğumuz derleme çalışmalarında, Kosova Türkleri arasında efsaneleri anlatan profesyonel bir anlatıcı tipi bulunmadığını, fakat efsaneleri anlatan kişilerin daha çok halk arasında bilgisine ve sözüne güven duyulan saygın kişiler olduğunu tespit ettik. Kosova efsaneleri, Anadolu efsaneleri gibi, belli mekânlara, nesnelere ve olaylara bağlı olarak anlatıldıklarından dolayı, anlatım için özel bir zaman ve mekân söz konusu değildir. Bu efsaneler, halk arasındaki deyimle yeri geldikçe anlatılmaktadır.

Efsanelerin bağlam özellikleri ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer unsur, anlatıcının bilgi birikiminin efsanenin içerik ve yapısal özelliklerini şekillendirmesi meselesidir. Bu çalışmada incelenen altıncı efsane olan Cerman Kuyusu ve Kesik Baş Baba Türbesi’ne bağlı olarak anlatılan efsane, Raif Vırmiça’nın “Kosova’da Fatih Devri Eserleri Kosova Efsaneleri” adlı kitabından alınmıştır. Vırmiça, araştırmacı kişiliğe sahip bir yazardır. Çalışmasında türbe ve kuyunun yapısal özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Türbenin bir metre yüksekliğinde duvarla çevrili olduğunu, içinde bir ağaç bulunduğunu ve üstünün açık olduğunu belirten Vırmiça, türbenin içindeki mezarın başında dörtgen bir taş olduğunu, serpuşta da ise kafatasını andıran yarı yuvarlak bir taş bulunduğunu ve yuvarlak taşın kabir taşına yapışık olmadığını belirtir. Yazar, bu bölümde yuvarlak taşın, kabir taşına yapışık olmamasını, kesik başın gövdeden ayrı olmasına benzeterek açıklamıştır.¹⁷ Yazar tarafından mezarda bulunan taşların bu şekilde nitelendirilmesi efsanenin inandırıcılığını arttırması açısından çok önemlidir. Ayrıca Vırmiça, Kirdeci Ali’ye ait olduğu tahmin edilen Dasitan-ı Kesik Baş adlı eserde yer alan,

“Kale-i Zerrin idi şehrim benim

Şeyh Abdullah idi adım benim”

beyitinden yola çıkarak Kosova’da türbesi bulunan Kesik Baş Baba’nın adının Şeyh Abdullah olduğunu ve bahsedilen şehrin Prizren olduğunu ifade eder.¹⁸ Yazarın bu tespiti, efsanenin gerçek bir kişiye ve mekâna bağlanmasını sağlamıştır. Bu durum da efsanenin gerçekliğini arttırdığı için inandırıcılığa hizmet etmektedir. Buraya kadar verilen bilgiler yazarın efsaneyi aktarmaya başlamadan önce yaptığı açıklamalardan oluşmaktadır. Bu durum, anlatıcı konumunda olan yazarın, efsane metninde ne gibi değişiklikler yapmış olabileceği sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorun konu ile ilgili yapılmış çalışmaların mukayeseli olarak incelenmesi ile giderilebilir. Ne yazık ki varyant ve versiyonlar arasında mukayese, bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle anlatıcının bilgi birikiminin efsanenin özellikleri açısından olumlu ya da

¹⁶ Raif Vırmiça, *age*, s. 141.

¹⁷ Raif Vırmiça, *age*, s. 138.

¹⁸ Raif Vırmiça, *age*, s. 139; Prizren, Osmanlı kaynaklarında “Pürzerin” olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Fetnan Derviş. **18. ve 19. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul 2007, , ss. 1-2.

olumsuz etkiye sahip olduğu, dolayısıyla bu çalışmada yer alan efsanelerin başka çalışmalarda kullanılması durumunda bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiği unutulmamalıdır.

Sonuç

Kosova'da ziyaret yerlerine bağlı olarak anlatılan Kesik Baş motifli efsaneler, kısa nesir anlatımlardır. Genel olarak dört adımlık anlatma bütününden oluşan bu efsaneler, sade bir anlatıma sahiptir. Ziyaret yerlerine bağlı olarak anlatılan bu efsaneler, dinî-kahramanlık konulu anlatımlardır. Söz konusu efsanelerdeki kahramanların hem dinî, hem de millî önem arz eden savaşlarda mücadele eden evliyalara ve ermiş kişiler olması, Kesik Baş'ın olağanüstü güçlerinin inandırıcılığını kuvvetlendirmektedir. Türbeler etrafında yaratılan bu efsaneler, söz konusu mekânlara ve mekânlarla ilişkilendirilen kişilere kutsallık atfetmektedir. İncelenen efsanelerde mekân ve zaman unsuru, gerçekliği ve inandırıcılığa hizmet etmektedir. Kosova'da Kesik Baş motifli anlatımların yaygınlığı, Türklerin ve Anadolu-Bektaşî erenlerinin bölgeye yerleşmeleri ile yakından ilgilidir. Bu topraklarda Türk ve İslam kimliğinin oluşmasında Anadolu-Bektaşî erenlerinin büyük katkısı vardır. Bu anlamda bu anlatımlar işlevsel açıdan, İslam dininin yüceliğini anlatmak, İslam dininin gereklerini öğretmek ve İslamiyet'i yaygınlaştırmak için mücadele etmenin kutsal bir görev olduğu bilincini aşılacak gibi görevleri yerine getirmektedir. Türk Dünyasının genelinde ortak sözlü kültür ürünlerinden biri olan Kesik Baş motifli bu efsaneler, bölgenin kimlik kargaşasında dini bir kimlikte bütünleşmek adına, büyük bir anlam ifade etmektedir. Kosova bölgesinde azınlık konumunda olan Kosova Türklerinin böylesi bir bütünleştirici unsurun sahibi olması ise, Kosova'da Türk kültürünün ne denli etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ASLAN Namık, "Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 20, Y. 2006/1, s. 189-207.
- DERVİŞ Fetnan, **18. ve 19. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul 2007.
- KALAFAT Yaşar, "Siirt Yöresinde Yatırlar Etrafında Şekillenmiş Halk İnançları ve Kesik Baş Motifi", Geçmişten Günümüze Uluslararası Siirt Sempozyumu, Siirt Eylül 2006, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_siirt.pdf (ET: 22.02.2011).
- KALAFAT Yaşar, "Çepni Türk Halk İnançları", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_cepni.pdf (ET: 22.02.2011).
- OCAK Ahmet Yaşar, **Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1989.
- PLANA Şevket, "Arnavut Ve Güney Slav Halk Şiirinde Kosova Savaşı", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara 1976, C.II, s. 269-278.
- PLANA Şevket, "Kosova Türbeleriyle İlgili Efsaneler", **Çevren**, Y.12 , S. 49, Eylül - Ekim 1985, s.17-22.
- PLANA Şevket, "Kosova ve Makedonya Efsanelerinde Önemli Folklor Motifleri", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara 1986, C.II, s. 331-340.

-
- PLANA Şevket, “Kosova ve Makedonya Türbeleriyle İlgili Önemli Efsaneler”, **Çevren**, Y. 14, S. 59 , Mayıs – Haziran 1987, s. 21-29.
- PLANA Şevket, “Kosova Savaşı Destanlarında Sultan Murat’ın Kişiliği”, **Çevren**, S. 71, 1989, s. 11-22.
- RECEPOĞLU Altay Suroy, **Kosova’da Türk Kültürü veya Türkçe Düşünmek**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- VIRMİÇA Raif, **Kosova’da Fatih Devri Eserleri Kosova Efsaneleri**, Kosova Türk Araştırmacılar Derneği Yay., Prizren 2009.
- YARDIMCI Mehmet, “Kıbrıs ve Balkan Türkleri Efsanelerinin Anadolu Efsaneleriyle Mukayesesi”, **III. Kıbrıs ve Balkan Türk Edebiyatları Sempozyumu**, 29 Eylül -4 Ekim 1999, Köstence/ Romanya.
- http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/yardimci_06.pdf (ET: 22.02.2011).
- ZARİÇ Mahfuz, “Kirdecî Ali Kesik Baş Destanı’nın Metin Merkezli Temel Halk Bilimi Kuramları Açısından İncelenmesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 22, Y. 2007/1, s. 199-216.